

CÂTEVA OBSERVAȚII PRIVIND ANUMITE DENUMIRI FIGURATIVE ROMÂNEȘTI

Miluše Radovská
Institutul Politehnic din Praga

*Doresc să-i aduc mulțumiri D-nei Lidia Našincová
pentru sprijinul acordat.*

Fiecare traducere este o interpretare. Munca traducătorului de literatură are multe greutăți – traducătorul trebuie să depășească subiectivitatea cititorului și să mijlocească, într-un mod creativ, valorile estetice.

Înțelegerea filologică a textului ține de pregătirea profesională, talentul stilistic fiind absolut necesar.

Scopul traducerii este acela de reproducere – de a reda opera inițială, însă metoda de lucru a traducătorului este creatoare. Rezultatul traducerii devine individualitatea creatoare a traducătorului cu o mare contribuție a stilului său și a interpretării personale a operei.

Problematika limbii se referă la raportul dintre două sisteme lingvistice și laturile semiotice ale unităților lingvistice și latura semantică a textului.

Nici o limbă nu e pură din punct de vedere tipologic. În ciuda diversității mari a sistemelor diverselor limbi, în mecanismele lor rămân multe trăsături comune, dar exprimarea ei depinde de norma lingvistică și ortografică a limbii de destinație.

Traducătorul pornește de la tipologia diferită a limbii originalului și cea a traducerii. La traducere se poate recurge și la o mai mare varietate de mijloace ale limbii respective, altelei dimpotrivă, nu are mijloace lingvistice. Vocabularul ambelor limbi confruntate nu corespunde pe deplin.

Semionii (după Mathesius unitățile onomatologice) *om, bărbat, femeie* se comportă în limba română diferit de unitățile de denumire *om, bărbat și femeie* în cehă, deoarece cuvântul ceh *člověk* nu înseamnă în general „soț“, ca „om“ în româna populară.

Structura denumirii figurative poate fi motivată altfel: a împunge în inimă (chiar a înțepa la inimă) în cehă „zarýt se do srdce“.

Denumirile poetice sunt originale, neobișnuite. Imaginile lexicale nelexicalizate nu apar în dicționar. Însă din punct de vedere al problematicii traducerii sunt foarte interesante. Alături de folclorul literar, care s-a creat de-a lungul multor generații, creează bogăția și varietatea limbii.

M-am gândit de mai multe ori cum se poate reda lexical în altă limbă și cu un colorit stilistic corespunzător bogăția de sinonime a limbii cehe. Este cazul să ne gândim și la posibilitățile simțului pentru ritm și melodie al cuvintelor și propozițiilor și a înțelesului acestora. La traducerea literaturii cehe se ajunge de multe ori la o sărăcire stilistică – să ne gândim la cuvintele originale onomatopoeice (sunând frumos) ale lui Č a p e k în proză. Prin traducerile de poezie franceză în cehă, Čapek a intervenit în evoluția versului ceh.

Astfel diverse sisteme lingvistice pot avea mijloace echivalente de comunicare sau unele pot lipsi fie în limba originalului, fie în cea de destinație. În cazul lipsei de echivalenți ai materialului lingvistic, de pildă în cazul în care una din limbi nu dispune de denumiri polisemantice, traducătorul trebuie să specifice sensul în context.

Polisemia (sensul multiplu al cuvintelor) poate duce la erori în traducere. De multă vreme mă ocup de studiul denumirilor figurative și soluționarea lor în traduceri cehe axate pe problematica denumirilor transmise (secundare) atunci când simpla traducere gramaticală cuvânt cu cuvânt nu-și îndeplinește funcția.

Am analizat operele care au fost traduse în limba cehă de cel puțin două ori. Romanul *Baltagul* a apărut în limba română de mai multe ori, între diversele ediții nu sunt diferențe majore. Prima traducere în cehă a romanului a apărut în 1938 (M. Karásková – Kojecká: *Tři jezdcí*, a doua în 1957 (Otakar Jirouš: *Čakan*).

Opera lui Sadoveanu este personală și specific românească, redă obiceiuri și înțelepciuni străvechi. Motivul romanului l-a preluat Sadoveanu din balada populară „*Miorița*“, natura făcând parte inseparabilă din civilizația păstoraască.¹

Personalitatea traducătorului se manifestă încă din denumirea romanului în cehă. Între traducătorii cehi este evidentă și diferența de aproape o generație. Comparând ambele traduceri ale aceleiași opere după o perioadă de timp putem urmări cum se modifică tehnica traducerii. La alegerea exemplurilor în cazul ambelor traduceri ale romanului *Baltagul* am descoperit și câteva inadvertențe, traducerea mai veche nu iese din mediocritatea de atunci, străduindu-se să nu se distanțeze de sensul lexical al cuvintelor în parte, uneori nici nu încearcă măcar să depășească structura diferită a limbii române.

În cursul excerptării m-am axat pe denumirea figurativă lexicalizată, nelexicalizată și pe neologisme poetice. Întrucât granița dintre unitățile lexicalizate și cele nelexicalizate este uneori greu de definit, m-am sprijinit pe lucrări lexicografice accesibile.

Am acumulat un material vast, care ar putea fi utilizat și la unele descoperiri lingvistice confruntative.

Materialul l-am clasificat după mai multe criterii (gradul de consolidare, tipul de denumire figurativă, soluția oferită de ambii traducători).

Urmează câteva exemple care se limitează numai la cele două titluri ale traducerilor menționate mai sus, este vorba de un stil artistic și nu pot servi la analiza generală a diferențelor structurilor lexicale dintre cehă și română.²

Sadoveanu pornește adesea de la proverbe populare și comparații pe care le corectează:

Cine a făptuit, să primească pedeapsă.

Cine râde, să cunoască plânsul.

K: ... Kdo se provinil, toho ať stihne trest

Kdo se směje, ať se naučí plakat.

J: ... Kdo spáchal zločin, ať pyká.

Kdo se směje, ať pozná pláč.

¹ Traducerea acestei balade în limba cehă a fost îmbogățită de stilul autorilor traducerii cu un termen nou j e h n i ě k a (traducere Jan Vladislav, Jiří Našinec), *miorița (dim)*= „oaie de un an“

² K= traducerea efectuată de Kojecká

J = traducerea lui Jirouš

... să curgă spre voi banii ca apele ...

K: ... aby se k vám peníze hrnuly jako voda
J: ... aby k vám peníze tekly proudem

Cu traducerea zicătorilor și comparațiilor, traducătorii s-au descurcat diferit:

... pe care i-am păstrat-o ca pe un ban bun ...

K: ... kterou jsem opatrovala jako dobrý peníz
J: ... kterou jsem opatrovala jako oko v hlavě

... s-au lățit ca broaștele în tău

K: ... a roztáhli se jako žáby v močále ...
J: ...vždyť se roztahují jako štika v rybníce ...

... parcă i-ar fi adus haitul ...

K: ... jako by je víchř přivál ...
J: ... Jako kdyby je tam byl někdo nahnal ...

Zicătorile ca sens complet se traduc cu dificultate

... ardă-te para focului să te arde!

K: ... nechť tě oheň spálí a pořádně!
J: ... u všech pekel horoucích!

Pe Rarău a rămas stăpînă Mama-Pădurii

K: ... Vždyť na Rarău vládne ještě dnes jenom čarodějnice
J: ... Na Rarău dávají doposud lišky dobrou noc.

Un om cu mintea întreagă

K: ... Člověk, má-li rozum pohromadě
J: ... Člověk, který má všech pět Pohromadě ...

... om vedea dacă nu pică jos fudulia unor muieri ...

K: ... Uvidíme, zda těm nafoukaným ženským pýcha nepadne
J: ... Uvidíme, jestli některým ženským nepadne hřebínek

Uneori comparația nu se mentine în traducere :

... unde bolborosea apa scânteind,
ca un cuiar al soarelui.

K: ... kde voda jiskřivě pramenila a v níž se odrážely sluneční paprsky.
J: ... voda tu kypěla a jiskřila jako hnízdo malých sluníček.

Unul din traducătorii dezvoltă metafora în comparație:

Blănița lui subțire, de culoarea șoarecelui și a cenușei, din cînd ...

K: ... Srst měl popelavou jako myš
J: ... Jeho tenký kožíšek popelavé, myší barvy ...

Fiecare traducător alege o altă posibilitate dintre echivalentele cehe:

... mirosul de fin, în care pluteau vara și copilăria ...

K: ... vůně sena, v níž plulo léto a dětství

J: ... vůně sena, v níž se vznášelo léto a dětství

În cazul în care fraza în cehă nu e comună, traducătorii se descurcă fiecare în alt fel:

... și întrigile otrăvite care creșteau ca un bulz de omăt ...

K: ... a jedovatých intrik, které rostly jako sněhová lavina

J: ... a záludným intrikám, které vzrůstaly jako sněhová koule

M-am întâlnit și cu unele inexactități de sens:

...i-a bătut din picior...

K: ... dala Minodoře kopanec

J: ... dupla si na ni ...

Unele unități netraduse:

vorbe iuți ...

K: ... netradus

J: ... prudká slova ...

În cazul în care Sadoveanu diferențiază printr-o altă vocală limbajul omului de la țară, traducătorilor cehi nu le-a reușit o traducere adecvată:

... eu nu vîr nici un fel de *intrică*

K: ... nechci zasívat nesvár

J: ... nechci kout pikle

Devieri de stil sau de înțeles, nepăstrarea coloritului sau a provincialismului :

să veniți să fiți față cînd „l-om pune“ în locașul de veci. ...

K: ... přijďte, abyste byl při tom, až ho budeme ukládat k věčnému odpočinku ...

J: ... přijďte se podívat, až ho budeme ukládat k věčnému odpočinku ...

Nu s-a păstrat raportul dintre sensul general și cel specific:

... ești încă un plod ...

K: ... Ty jsi ještě skrček ...

J: ... Jsi ještě dítě ...

Vitoria găsi clopoței albi ...

K: ... našla Vitoria bílé sněženky ...

J: ... našla bílé zvonky ...

Alte variante diferite ale traducerii:

... fetița babei	K: ... broučku ... J: ... babiččina holčičko ...
Măi slăbănogilor	K: ... Vy mrzáci... J: ... vy padavky ...
... nu te gîndi la lunganul acela ...	K: ... a nemysli na ... hulváta J: ... nemysli na toho čahouna
... îți umblă gărgăuni prin cap ...	K: ... co máš hlavu plnou vrtochů J: ... co dostáváš roupý
El cearcă, dragă, cucoană Marie, să se ascundă după deget	K: ... pokouší se, milá paní Marie, schovat za prst ... J: ... schovat za stéblo...
cu ochii aprigi	K: ... a oči jí jen svítily vzrušením ... J: ... a tvrdým pohledem ...
... se știa curată și cu dreptate ...	K: ... věděla, že je bez hříchu a v právu J: ... byla si vědomá své čistoty a správného jednání
...glasul puhoaielor ...	K: ... hlas vodních přívalů ... J: ... hlas horských bystřín ...
... pădurea de pe Măgura era îmbrăcată în promoroacă	K: ... byl les na Măguře zahalen v hustou mlhu J: ... byl les na Măguře oděn v jíní
năcazul acesta care s-a abătut asupra casei ...	K: ... dokud její dům nebyl stižen nynějším neštěstím J: ... kdy to neštěstí dolehlo
Cînd o auzi așa, să nu crăpi?	K: ... Nevyletěl by člověk z kůže, když slyší taková slova? J: ... Nepukli byste zlostí, když jí takhle slyšíte ?
... omul era vesel ...	K: ... muž byl veselá kopa J: ... muž byl ve veselé náladě
pieptănat în două părți ...	K: ... vlasy měl rozčísnutý na dvě strany ... J: ... rozdělenými pěšinkou

Ba-i vis cu adevărat

K: ... to je pravdivý sen

J: ... ale je to živý sen

... ele-s mai iscusite la vorba ...

K: ... jsou obratnější v řeči ...

J: ... mají hbitější jazyk

Uneori e greu de stabilit dacă este vorba de diferența dintre structurile limbii sau dacă este intenția traducătorului.

Nivelarea stilistică dintr-un anumit loc al traducerii poate fi compensată în altă parte.

Gradul de lexicalizare e greu de stabilit, se modifică foarte rapid ca vocabular.

La vorbitorii nativi se poate descoperi (am avut posibilitatea de a comenta anumite fenomene cu profesorul Istrate), că desemnarea denumirilor figurative din dicționare poate fi în contrast cu simțul pentru aceste denumiri la persoane vorbitoare native ale limbii respective.

Traducerile sunt la nivele inegale. Traducerea mai veche e mai puțin perfectă, autorul traducerii mai noi a recurs mai bine la toate posibilitățile oferite de limba cehă de redare a denumirilor figurative.

Am mai ajuns și la confirmarea noțiunilor privind caracterul sintetic al limbii cehe în domeniul verbelor, lucru legat din nou de faptul că româna are mai multe verbe cu un sens mai puțin definit, care sunt completate cu elementul nominal. Ceha are mai multe verbe cu sens propriu specific.

Ideile despre scopul și sensul traducerii sunt diferite, adesea legate de convențiile fiecărui domeniu cultural. O traducere bună îmbogățește literatura națională, suprimă uniformitatea sau monotizarea în domeniul spiritual, solicită participarea spirituală și cultură generală. Creează noi impulsuri pentru literatura națională, duce la o mai mare multiplicitate a formelor.

Opera tradusă devine parte integrantă a literaturii naționale și poate avea o funcție asemănătoare cu cea a operei originale³.

Teoria traducerii din punct de vedere al cerințelor actuale depinde și de necesități de specialitate, cu toate că textele de specialitate sunt mai degrabă noționale, și aici apare o imaginație originală.

Resumé

Autorka pojednává o problematice překladu obrazných pojmenování obecně a na základě excerpt (dokladů) ze Sadoveanuova díla *Baltagul* analyzuje příklady překladu vybraných obrazných pojmenování z rumunštiny do češtiny.

The author deals with problems of translating figurative meanings in general as well as on the basis of excerpts /or other documents from Sadoveanu's piece of work *Baltagul* and she analyses the examples of translations of selected symbolic characters from Romanian into Czech.

Bibliografie

- BENVENISTE, B. (1974), *Problèmes de linguistique générale*. I, II, Paris: Gallimard.
- BUYSENS, E. (1960), "Strukturalism et l'arbitraire du signe". In: *Studii și cercetări lingvistice* 3, 407 – 408.
- CAZACU, B. (1960), *Studii de limbă literară, Problemele actuale ale cercetării ei*. București: E.S.P.L.A.
- COSERIU, E. (1970), "Bedeutung und Bezeichnung im Lichte der Strukturellen Semantik". München: Hueber, 101-121.
- HORÁLEK, K. (1981), "Inhalt und Sinn". In: *Logos Semantikos* 3, Berlin – New York – Madrid: De Gruyter.
- JIROUŠ, O. (1957), *Čakan*. Vybrané spisy M. Sadoveana, svazek II, ediția I. Praha: SNKLHU.
- KARÁSKOVÁ –KOJECKÁ, M. (1938), *Tři jezdcí*. Praha: Melantrich.
- LEVÝ, J. (1963), *Umění překlada*. Praha: Československý spisovatel.
- MATHESIUS, V. (1965), *Čeština a obecný jazykozpyt*. Praha: Academia.
- MIHAIL, Z. ET OSIAC M. (2004), *Lingvistica generală și aplicată*. București: Editura Fundației România de Măine.
- OGDEN, C. E. – RICHARDS, I. A. (1952), *The Meaning of Meaning*. London: Brace and Co.
- REISIG, CH. K. (1839), *Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft*. Hogen – Herdeggen.
- SADOVEANU, M. (1953), *Baltagul*. București: Editura Cartea Românească.
- SADOVEANU, M. (1953), *Baltagul*, Biblioteca pentru toți. București: E.S.P.L.A.
- SADOVEANU, M. (1957), *Baltagul* cu ilustrații, București: E.S.P.L.A.
- SADOVEANU, M. (1959), *Baltagul*. Cu un cuvânt înainte de Paul Georgescu, Biblioteca pentru toți. București: E.S.P.L.A.
- SAUSSURE, F. DE (2002), *Écrits de linguistique générale*. Paris: Gallimard.
- STACA, GH. (1961), *Dicționar român-ceh*. Praha: Editura Pedagogică de Stat Praga.
- VIANU, T. (1957), *Problemele metaforei și alte studii de stilistică*. București: E.S.P.L.A.